

14.starptautiskā Eirāzijas zālāju konference *Dabiskie zālāji pāri robežām*

Ierosinājumi un secinājumi dabisko zālāju saglabāšanai un aizsardzībai Latvijā

Kopsavilkums

2017.gada 4.-11.jūlijā Latvijā notika 14.starptautiskā Eirāzijas zālāju konference: Dabiskie zālāji pāri robežām (14th Eurasian Grassland conference: Semi-natural grasslands across borders, http://www.edgg.org/conference_2017.html).

Konferences mērķis bija pulcēt dažādu nozaru un organismu grupu pētniekus, kuri pēta dabiskos zālājus Latvijā, Eiropā un pasaulē, lai iepazīstinātu ar jaunākajiem pētījumiem, labākajiem risinājumiem dabisko zālāju aizsardzībā un apsaimniekošanā.

Konferenci organizēja Latvijas Universitāte sadarbībā ar Starptautiskās Veģetācijas zinātnes asociācijas zālāju darba grupu (www.edgg.org), Lietuvas Dabas izpētes centru un Latvijas Botāniķu biedrību.

Konference ilga 7 dienas, no kurām divas dienas bija referātu un stenda referātu sesijas, bet pārējās dienās noritēja lauka semināri: divu dienu seminārs dabas parkā “Daugavas loki”, vienas dienas seminārs dabas parkā “Abavas senleja” un dabas liegumā “Lielupes grīvas pļavas”, kā arī divu dienu seminārs Kuršu kāpā un dabiskajos zālajos Nemunas deltā Lietuvā (https://egc2017.namupro.de/sites/egc2017.namupro.de/files/images/programme_2017_06_13.pdf).

Konferencē piedalījās 92 dalībnieki no 19 valstīm ar pētījumiem par dabiskajiem zālājiem, to floras, faunas un veģetācijas ģeogrāfiju, bioloģisko daudzveidību, ekoloģiju, izmantošanu un aizsardzības ekoloģiskajiem un sociāli-ekonomiskajiem jautājumiem. Kopā tika nolasītas divas vieslekcijas, 23 mutiski referāti un 20 stenda referāti. Konferences rezultāts bija arī ierosinājums no Somijas kolēģiem organizēt trīs dienu pieredzes apmaiņas semināru par dabisko zālāju apsaimniekošanu un saglabāšanu Boreāla reģionā 2017. gada oktobrī (Natura 2000 Komunikācijas platformas Boreālā semināra ietvaros http://ec.europa.eu/environment/nature/natura2000/platform/index_en.htm).

No Latvijas piedalījās 45 dalībnieki no šādām institūcijām: valsts institūcijas – Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrija, Zemkopības ministrija, Dabas aizsardzības pārvalde, Latvijas Vides aizsardzības fonda administrācija; zinātniskās institūcijas – Latvijas Valsts agrārās ekonomikas institūts, Latvijas Universitāte, Latvijas Universitātes Bioloģijas institūts, Latvijas Universitātes Botāniskais dārzs, Daugavpils Universitāte, Nacionālais Botāniskais dārzs, Latvijas Dabas muzejs, Vides risinājumu institūts; Pašvaldības organizācija - Daugavpils novada pašvaldības aģentūra TAKA, nevalstiskās organizācijas – Latvijas Botāniķu biedrība, Baltijas Vides forums, Latvijas Dabas fonds; kā arī SIA “ELLE” un AS “Latvijas Valsts meži”.

Turpmākajā tekstā apkopoti ierosinājumi Latvijas dabisko zālāju saglabāšanai un aizsardzībai. Ieteikumi var tikt izmantoti, sagatavojot zālāju biotopu apsaimniekošanas plānus, organizējot apmācības Bioloģiski vērtīgo zālāju (turpmāk BVZ) īpašniekiem, kā arī gatavojot nākamo Lauku attīstības programmu un pieņemot politiskus lēmumus, kas ietekmē Biotopu direktīvā noteikto mērķu sasniegšanu. Iekavās norādīti konferencē izskanējušie mutiskie un stenda referāti, kuros balstās šajā dokumentā apkopotie ieteikumi.

1. Izstrādāt un ieviest Latvijas apstākļiem pielāgotu Augstas dabas vērtības lauksaimniecības zemju (ADVZ) koncepciju, lai palīdzētu rast sinerģiju starp dabas aizsardzību un lauksaimniecības attīstību. Tā īpaši nozīmīga dabisko zālāju saglabāšanai.

Eiropas Komisija ir ļoti ieinteresēta Augstas dabas vērtības lauksaimniecības zemju (ADVZ) koncepcijas attīstīšanā un ieviešanā dabas aizsardzības jautājumu risināšanā lauksaimniecības ainavās. Par to liecina Eiropas Inovāciju partnerības lauksaimniecībā (The agricultural European Innovation Partnership (EIP-AGRI) <https://ec.europa.eu/eip/agriculture/en/about>) fokusgrupas darbs 2014. un 2015. gadā par lauksaimnieciskās ražošanas rentabilitāti ADVZ ainavās, kā arī projekts HNV-Link: High Nature Value farming: Learning, Innovation and Knowledge (www.hnmlink.eu/) (Irina Herzon vieslekcija).

2. Mērķtiecīgi veicināt pašreizējo gan pamesto, gan apsaimniekoto atmatu un kultivēto zālāju atjaunošanu par dabiskiem zālājiem, palielinot to bioloģisko daudzveidību un iekļaujot tos potenciālo ES nozīmes zālāju biotopu platībās un atjaunojot ES nozīmes biotopus.

Eiropas dabisko zālāju speciālisti lauka semināros atzīmēja, ka Latvijā salīdzinājumā ar Viduseiropas valstīm ir unikāla situācija, ka lielas atmatu un vecu kultivēto zālāju platības pašlaik sekmīgi atjaunojas par dabiskiem zālājiem un tajās jau ir liels potenciāls veidoties ES nozīmes zālāju biotopiem. Igaunijas eksperte dr. Avelīna Helma uzsvēra, ka Igaunijā vairs nav sastopamas atmatas un veci kultivēti zālāji, kuros būtu sastopamas nozīmīgas dabisko zālāju augu sugas. Viņi ir uzsākuši ievākt dabisko zālāju sēklas zālāju biotopu atjaunošanai gan projektu, gan privātas iniciatīvas vajadzībām (projekts LIFE to Alvars), taču ir grūtības atrast piemērotas vietas sēklu ievākšanai (Aveliīn Helm vieslekcija). Viņi bija izbrīnīti, cik bagātīgas ar augu sugām ir sausās atmatas Latgales augstienē un Daugavas ielejā, un tās būtu ideāli piemērotas dabisko zālāju sēklu ievākšanai.

Boreālajā reģionā ir tendence samazināties ilggadīgo zālāju platībām, bet palielināties aramzemē sēto zālāju platībām. Piemēram, Somijā vairs nav ilggadīgo zālāju, bet tikai aramzemē sētie zālāji un neliela platība ar aizsargājamiem dabiskajiem zālājiem. Latvijā arī vērojama šī tendence (P.Lakovska un S.Rūsiņas mutiskais referāts). Tādēļ pašlaik Latvijā ir ļoti nozīmīgi plānot dabisko zālāju platības palielināšanu, par tādiem veidojot pašreizējās atmatas un vecos kultivētos zālājus, īpaši Natura 2000 teritorijās. Šādas rīcības nepieciešamību īpaši pamato ar pētījumiem pierādītais izmiršanas parāds, kas Latvijā Zemgalē jau ir “samaksāts” (dabisko zālāju sugas, kas ir mazāk noturīgas pret platības samazināšanos, ir izmirušas), bet ar dabiskajiem zālājiem bagātākās teritorijās (piemēram, Abavas ieleja) vēl nav “samaksāts” - palielinot dabisko zālāju teritoriju ir iespējams apturēt sugu izmiršanu (Aveliīn Helm vieslekcija).

Latvijā pašlaik notiek biotopu kartēšana (projekts Dabas skaitīšana www.skaitamdabu.gov.lv). Tas būs nozīmīgs solis dabisko zālāju aizsardzības plānošanā. Ļoti nozīmīgi projekta laikā iegūt datus par zālāju platībām, kurās pašlaik ir liels potenciāls atjaunot dabiskos zālājus (gan atmatas un veci kultivēti zālāji, gan aizaugoši dabiskie zālāji). To

atjaunošanai par dabiskiem zālāju biotopiem un apsaimniekošanai jāparedz atbalsts no nacionāliem vai ES fondu līdzekļiem.

3. Veicināt lauksaimniecisko produktu, kas saražoti, izmantojot dabisko zālāju resursus, atpazīstamību un pievienoto vērtību – atbalsts, izglītošana, konsultācijas.

Pašlaik Latvijā un arī citās Boreālā reģiona valstīs joprojām ir vāja atpazīstamība lauksaimniecības produktiem (piens, siers, gaļa u.c.), kas saražoti, izmantojot dabisko zālāju resursu (lopbarība). Nereti šie produkti pat tiek zemāk vērtēti (piemēram, dabiska zālāja siens, kas ir bagāts ar vitamīniem un bioloģiski aktīvām vielām, tiek vērtēts kā nekvalitatīvs un tam ir zemāka cena kopējā siena tirgū; arī liellopu gaļai, kas iegūta no dabiskos zālajos ganītiem liellopiem ir ar zemāka cena, jo nododamie liellopi ir mazāki un ar zemāku tauku saturu). Pašlaik vidēji 100 EUR gadā no katra ES dalībvalsts pilsoņa samaksājumiem nodokļiem tiek maksāts zemniekiem kā atbalsts lauksaimnieciskajai darbībai. No šīs summas tikai 1 % tiek novirzīts dabisko zālāju apsaimniekošanas atbalstam Natura 2000 teritorijās. Palielinot atbalsta daļu dabisko zālāju apsaimniekošanai, varētu veicināt lauksaimniecības produktu ražošanu no dabiskajiem zālājiem (Irina Herzon vieslekcija).

Latvijā notiek mācības tiem lauksaimniekiem, kas iesaistījušies LAP 2014.-2020. gadam pasākuma "Agrovide un klimats" aktivitātē "Bioloģiskās daudzveidības uzturēšana zālajos" (BDUZ) un, ja ir uzņemtas saistības par Eiropas Savienības nozīmes ilggadīgo zālāju biotopiem, ne vēlāk kā saistību perioda otrajā gadā jāiegūst pamatiemaņas zālāju biotopu vai sugu dzīvotņu apsaimniekošanā, apmeklējot mācību kursus un iegūstot atbilstošu dokumentu. Būtu nozīmīgi šo mācību programmā iekļaut mācības par dabisko zālāju izmantošanu lauksaimniecības produktu ražošanā – dabisko zālāju zāles un siena lopbarības vērtība, īpašības salīdzinājumā ar sēto zālāju zāli un sienu, piena un gaļas saražotais daudzums un kvalitāte, mājlopiem ganoties dabiskajās ganībās, ekonomiskie risinājumi un inovācijas dabisko zālāju kā resursa izmantošanā.

Veiksmīgi piemēri, ar ko iepazīstināja konferences dalībnieki: Igaunijā LIFE for Alvars projektā atjaunoto zālāju teritorijām tika piesaistītas četras ģimenes, palīdzot ar infrastruktūras izveidi un atjaunoto zālāju apsaimniekošanu un uz to bāzētu lauksaimniecības produktu ražošanu (Aveliina Helm vieslekcija); Austrijā notiek zālāju izmantošanas intensitātes plānošana zemnieku saimniecības līmenī, lai saskaņotu ekonomisko izaugsmi un bioloģiskās daudzveidības saglabāšanu (daļā no saimniecības zālājiem tiek palielināta zālāju ražība un siena kvalitāte, lai kompensētu zudumus, kas rodas daļā no zālājiem, kur tiek plānota ekstensīva apsaimniekošana, lai saglabātu bioloģisko daudzveidību (Harald Roetzer et al. mutiskais referāts); Somijā ir izstrādāts dabisko zālāju dabas aizsardzības plāns, kurš paredz kooperācijas starp zemniekiem un dabas aizsardzības organizācijām veicināšanu un inovāciju ieviešanu. Ir izveidots brīvprātīgo reģistrs, lai veicinātu brīvprātīgo iesaisti dabisko zālāju apsaimniekošanā, radīta zemju iznomāšanas datubāze, kurā zemnieki var ievietot informāciju par saviem zālājiem, kurus viņi dod apsaimniekošanai (Carina Jarvinen un Katja Raatikainen mutiskais referāts).

4. Gatavojoties jaunajam plānošanas periodam no 2020.gada, pārskatīt Latvijas Lauku attīstības programmu un tiešo maksājumu nosacījumus un iekļaut zinātniski izvērtētus atbalsta veidus dabisko zālāju apsaimniekošanai.

Agrovīdes pasākumu finansējums boreālā reģiona valstīs arvien ir samazinājies, tādēļ ne visi atbalsta tiesīgi zālāji saņem atbalstu. Atbalsts zālāju apsaimniekošanai ir stipri mazāks, nekā ir aprēķinātas reālās izmaksas (piemēram, Somijā aprēķināts, ka reālās izmaksas ir 1000 EUR ha gadā). Tas nozīmē, ka pašreizējie risinājumi nav pietiekami, lai saglabātu dabisko zālāju biodaudzveidību. Nozīmīgi pāriet no rīcīborientētiem uz rezultātorientētiem agrovīdes pasākumiem, kas veicinātu zālāju apsaimniekotāju gan izpratni, gan ieinteresētību bioloģiskās daudzveidības saglabāšanā, kā arī inovatīvus risinājumus un integrēšanos tirgū.

Nozīmīgi ir pārskatīt arī zaļināšanas prasības. Līdzšinējā pieredze Boreālajā reģionā liecina, ka zaļināšanas prasību ieviešana ir veicinājusi dabiski zālāju uzaršanu un iznīcināšanu. Vairāk informācijas par zaļināšanas pasākumu uzlabošanu, lai veicinātu dabas daudzveidību skatīt: Hart, K., Buckwell, A. and Baldock, D. 2016. Learning the lessons of the Greening of the CAP. IEEP <http://www.snh.gov.uk/docs/A1943384.pdf>

5. Dabisko zālāju vērtību popularizēšana un sabiedrības izglītošana, kas vērsta uz dabisko zālāju inovatīvu iesaisti lauksaimnieciskajā ražošanā.

Viens no nozīmīgākajiem pasākumiem, kas mērķtiecīgi jāievieš, ir sabiedrības izglītošana par dabisko zālāju vērtībām un ekosistēmu pakalpojumiem. Jaunākā paaudze dabisko zālāju ekosistēmu pakalpojumus apzinās un novērtē zemāk nekā vecākās paaudzes cilvēki. Tas ir saistāms ar pieredzes izmiršanu, jo jaunākās paaudzes cilvēki var nav pieredzējuši ainavas ar lielu dabisko zālāju īpatsvaru. Tas rada izmiršanas virpuli (extinction vortex), kurā pareizi apsaimniekotu dabisko zālāju platības samazinājums samazina sabiedrības apziņas līmeni par dabisko zālāju saglabāšanas nepieciešamību, veicina zemāku izglītības līmeni arī profesionālajā izglītībā, kas rada zemāku atbalstu lauksaimniecības atbalsta programmās, kā arī mazāku iesaisti lauksaimnieciskajā ražošanā.

Zemā izglītība rada grūtības arī lauksaimniecības produktu zīmolu lietojumam (Hessle et al. 2017). Izglītošana jāveic gan augstākās izglītības iestādēs, gan pamatzglītības programmās, gan mūžizglītības programmās. Visnozīmīgāk ir ieviest studiju kursus par bioloģiskās daudzveidības nozīmi, saglabāšanu un ekonomiski izdevīgu apsaimniekošanu Lauksaimniecības studiju programmās, jo tieši cilvēki ar lauksaimniecisko izglītību visvairāk iesaistīti dabisko zālāju apsaimniekošanā. Nepieciešams nevis noturēt zemnieku senajā ekstensīvajā lauksaimniecības sistēmā, kas mūsdienās nav dzīvotspējīga, bet radīt inovatīvas pieejas, kas palīdz zemniekam kļūt modernam un ekonomiski konkurētspējīgam, saglabājot dabisko zālāju bioloģisko daudzveidību.

Nepieciešams attīstīt inovācijas četrus virzienos:

- 1) sociālās un institucionālās inovācijas (piemēram, dabas ekspertu konsultāciju pieejamība lauksaimniecības konsultāciju centros);
- 2) politikas inovācijas;
- 3) produktu un tirgus inovācijas (piemēram, Zviedrijā, lai izlīdzinātu naudas plūsmu saimniecībā un palielinātu ienākumus pavasarī, kad darba ir daudz, bet ienākumu nav, ieviesta jēru pārdošana tikko pēc to dzimšanas, bet nodošana pircēja rokās pēc jēra pieaugšanas);

- 4) apsaimniekošanas metožu inovācijas (piemēram, pārvietojamas kautuves, kas atbilst bioloģiskās lauksaimniecības prasībām).

6. Izmantot reģionālu pieeju dabas aizsardzības jautājumu risināšanā dabisko zālāju saglabāšanai.

Līdz šim Latvijā dabisko zālāju aizsardzība, saglabāšana un apsaimniekošana atbalsts tiek plānots vienādi visas valsts līmenī, nerēķinoties ar reģionu ekonomiskajām, lauksaimniecības specializācijas un dabas daudzveidības atšķirībām. Jaunākie pētījumi skaidri pierāda, ka Latvijā dabisko zālāju stāvoklis reģionos būtiski atšķiras un tas prasa arī atšķirīgas pieejas to saglabāšanā.

Aveliīn Helm savā vieslekcijā iepazīstināja ar pētījumu, kurā apskatīti arī divi Latvijas reģioni – Abavas ielejas un Zemgales līdzenuma dabiskie zālāji (Kasari et al. *in preparation*). Noskaidrots, ka Abavas ielejā dabiskie zālāji vēl satur augu sugas, kurām vajadzētu būt jau izmirušām, jo kopējā zālāju platība ir nozīmīgi samazinājusies reģionā. Ekoloģijā to sauc par izmiršanas parādu (extinction debt) – sugu izmiršana notiek lēnāk, nekā mainās dabiskajiem zālājiem piemērotie vides apstākļi un nepieciešamā platība. Zemgales reģionā jau ir notikusi nozīmīga dabisko zālāju augu sugu izmiršana – izmiršanas parāds ir “samaksāts”. Pētījumā secināts, ka reģionos, kur izmiršanas parāds vēl nav “samaksāts”, zālāju bioloģiskās daudzveidības saglabāšanas stratēģijai jābūt citādai nekā reģionos, kur tas jau ir “samaksāts”. Pirmajā gadījumā lielākā uzmanība jākoncentrē uz esošo platību saglabāšanu un palielināšanu, bet otrajā - uz sugu diasporu ienešanu esošajos zālajos un uz ainavekoloģiskās savienotības palielināšanu, veidojot sugām piemērotus izplatīšanās ceļus ainavā. Reģionālu pieeju pamato arī P.Lakovska un S.Rūsiņas mutiskajā referātā apskatītās ilggadīgo zālāju platību izmaiņas pa reģioniem, kur skaidri parādījās tas, ka reģionāli atšķiras gan kopējās ilggadīgo zālāju platības, gan riski to sarūkšanai.

7. Ierosinājumi zinātniskajiem pētījumiem.

Dabisko zālāju un Augstas dabas vērtības lauksaimniecības zemju inventarizācijas metodiku uzlabošana;

Tālīzpētes izmantošana zālāju noteikšanā un klasifikācijā (sētu, kultivētu un dabisku zālāju atpazīšana), bezpilota gaisa kuģu (dronu) izmantošana zālāju monitoringā un kvalitātes novērtējumā;

Inovatīvas pieejas mehāniskā ganību nezāļu un indīgu sugu ierobežošanā;

Zālāju biomasas alternatīva izmantošana;

Reģionālo zīmolu izstrāde un ieviešana;

Ekosistēmu pakalpojumu integrēšana tirgus produktos;

Multifunkcionāla zemes izmantošanas plānošana (Irina Herzon vieslekcija, Harald Roetzer mutisks referāts, Carina Jarvinen un Katja Raatikainen mutisks referāts).

Literatūra

Hart, K., Buckwell, A. and Baldock, D. 2016. Learning the lessons of the Greening of the CAP. IEEP <http://www.snh.gov.uk/docs/A1943384.pdf> Hessle A., Bertilsson J., Stenberg B., Kumm K.I., Sonesson

U. 2017. Combining environmentally and economically sustainable dairy and beef production in Sweden. *Agricultural Systems* 156: 105-114. http://ac.els-cdn.com/S0308521X17305437/1-s2.0-S0308521X17305437-main.pdf?tid=4d8eb0b4-67dc-11e7-b283-00000aab0f6b&acdnat=1499958335_67748678ea45984dc517a346439442ab

Kasari L., Zobel M., Partel M., Bommarco R., Bruun H.H., Gustina L., Heikinen R.K., Honnay O., Krauss J., Lindborg R., Raatikainen K., Rūsiņa S., Helm A. Plants with good dispersal abilities disappear from European semi-natural grasslands following the payment of extinction debt (manuscript).

Rūsiņa S. (ed.) 2017. 14th Eurasian Grassland Conference Semi-natural Grasslands Across Borders. Book of Abstracts. 4-11 July 2017, Riga (Latvia) and Western Lithuania. University of Latvia, Faculty of Geography and Earth Sciences.

Kopsavilkumu sagatavoja:

Solvita Rūsiņa

docente

Ģeogrāfijas un Zemes zinātņu fakultāte

Latvijas Universitāte

Jelgavas iela 1

Rīga, LV 1004

Latvija

Tel. +371 26380676